

MARKAZIY OSIYODA MILLATLARARO MUNOSABATLAR: TARIXI VA TENDENSIYALARI.

Axmedov Jalol Tursunmuratovich
Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqola ko'p millatli Markaziy Osiyoning etnosiyosatshunosligining muhim muammolaridan biriga bag'ishlangan. Bu hududda qadim zamonlardan buyon yashovchi etnik guruhlar va elatlar o'rtasida madaniy, iqtisodiy, siyosiy munosabatlar vujudga kela boshlagan. Markaziy Osiyoning etnik xaritasi ko'p asrlar davomida o'zgarmagan.

Qo'shni hududlardagi ko'chmanchi qabilalarning doimiy bosqinchiliklari, ichki va tashqi ko'chishlar, ko'p millatli imperiyalarning tashkil topishi va ularning parchalanishi va boshqa tarixiy voqealar ayrimlarining yo'q bo'lib ketishiga va O'rta Osiyoda millatlararo munosabatlarning yangi ishtirokchilarining paydo bo'lishiga olib keldi. Bularning barchasi Markaziy Osiyoning hozirgi xalqlari etnogenezi fonida sodir bo'ldi. Ilmiy adabiyot ma'lumotlaridan foydalanish va ko'plab olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalari millatlararo munosabatlarning tarixiy jihatining murakkabligini va Markaziy Osiyo mintaqasidagi xavfsizlik muammolari doirasida millatlararo munosabatlarni o'rganishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, tarix, millat, elat, millatlararo munosabatlar, Avesto, titul millat, Kushon, turklar, mo'g'ullar, arablar,

O'rta Osiyodagi millatlararo munosabatlar - bu muayyan etnik guruhlariga, turli etnik guruhlariga mansub aholining turli guruhlariga o'rtasidagi munosabatlar va o'zaro munosabatlarning murakkab yig'indisidir. Insoniyatning, jumladan, Markaziy Osiyo aholisining tarixiy taraqqiyoti jarayonida millatlararo va jamoalararo munosabatlar ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatib, doimo muhim o'rin tutgan. Vaqt o'tishi bilan bu munosabatlar o'zgartirdi, turli davrlar ularda o'ziga xos iz qoldirdi, lekin aloqa jarayonining ikki tomoni doimo ajralib turadi: xayriya, madaniy va iqtisodiy almashinuv yoki manfaatlar to'qnashuvi, ko'pincha qurolli to'qnashuvlar va urushlarga aylanib boradi. Hozirgi vaqtda Markaziy Osiyo bir qancha suveren respublikalar – Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekistonning davlat chegaralaridagi ko'p millatli mintaqadir.

Ularning har birida davlat nomi berilgan millat mamlakat aholisining ko'p qismini tashkil qiladi ("titul millat" deb ataladi), lekin u erda boshqa, katta yoki kichik etnik guruhlarining vakillari yashaydi, bu davlat uchun milliy ozchiliklar. Bu Sovet hukumatining milliy siyosatining natijasi edi: 1924-yilda O'rta Osiyoda o'tkazilgan milliy hududiy chegaralash natijasida ayrim xalqlarning ixcham yashash chegaralari belgilandi va yangi davlat tuzilmalari vujudga keldi. Yangi chegaralar naqadar sun'iy bo'lgani, ayrim xalqlarning huquqlari va fikri qanchalik e'tibordan chetda qolgani, qo'pol buzilishlar va buzilishlar haqida yetarlicha keng adabiyotlar mavjud.

Sovet hokimiyati tarixining boshlanishi voqealariga baho berar ekan, ba'zi tadqiqotchilar o'sha paytda, yangi respublikalarning chegaralarini sun'iy ravishda delimitatsiya qilish bilan, bolsheviklar vaqti-vaqti bilan "soatli bomba" o'rnatganligini ta'kidlaydilar. Markaziy Osiyodagi millatlararo to'qnashuvlar va chegara voqealari o'zini his qildi. Umuman olganda, bu pozitsiyaga qo'shilish mumkin. Darhaqiqat, ayrim xalqlarning yashash joyi va resurslariga bo'lgan huquqlarining buzilishi oxir-oqibat nizoga olib keladi. Bu keskinlashuv, ayniqsa, SSSR parchalanganidan keyin, suveren davlatlar paydo bo'lgandan keyin yaqqol namoyon bo'ldi. Endi

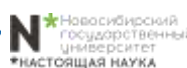

esa Markaziy Osiyo milliy munosabatlardan uzoq mintaqqa sifatida tavsiflanadi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, polietniklik va millatlararo munosabatlar mozaikasining shakllanishi bundan ancha oldin boshlangan va shuning uchun bu jarayonning xronologik doirasi sezilarli darajada kengaytirilishi kerak. Kichik bir maqola doirasida millatlararo munosabatlar shakllanishining barcha bosqichlarini yoritib borish, undan ham ko'proq ularni chuqur tahlil qilish qiyin.

Biz ushbu muammoni keyingi chuqur o'rganishni osonlashtirish va masalaning tarixiy tomonini ko'rib chiqish uchun ushbu jarayonning asosiy nuqtalarini ajratib ko'rsatishga harakat qilamiz. Markaziy Osiyo qadimdan turli etnik-madaniy guruhlar o'zaro aloqada bo'lgan hudud bo'lib kelgan. Ushbu aloqalarning tabiati - tinch va harbiy - arxeologlar tomonidan paleolit davrida qayd etilgan va miloddan avvalgi 2-ming yillik oxiri va 1-ming yillik boshlarida ular ba'zi yozma manbalarda ham o'z aksini topgan. Turli madaniyatlarga mansub arxeologik yodgorliklarga ko'ra, bronza davri qabilalarining ko'chish yo'nalishlari, ularning o'zaro ta'siri va integratsiyasi aniqlanadi. Bu davrdagi Markaziy Osiyo misolida, mintaqaning keng hududlarida joylashgan hind-oriy qabilalari haqida gapirish kerak. Ko'p hollarda o'sha davrning o'zaro munosabatlarini belgilovchi omil turli xil iqtisodiy va madaniy tiplarga mansub edi: bir tomondan o'troq dehqonchilikka oid xalqlar, ikkinchi tomondan ko'chmanchi chorvador qabilalar.

Yozma manbalar ma'lumotlarini har tomonlama tahlil qilish va arxeologik tadqiqotlar natijalarini tarixiy-ijtimoiy talqin qilish o'sha davrning ikki iqtisodiy va madaniy tuzilmasi: o'troq oriylar va ko'chmanchi turlar, yaqin va ko'chmanchi turlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va kurashning umumiy manzarasini ochib beradi. etnik kelib chiqishi bilan bog'liq. Epik rivoyatlarda va yozma manbalarda ko'chmanchilar dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi xalqlarning asosiy dushmanlari sifatida ko'rsatilgan.

Bu yerda boshqaruvning har xil turlariga ega bo'lgan mintaqqa aholisining ikki qarama-qarshi guruhi qarama-qarshi qo'yilgan. Shu bilan birga, so'g'dlar va saklar o'rtasida yaqin iqtisodiy va madaniy aloqalar mavjud bo'lganligini kontakt zonasidagi arxeologik yodgorliklarning moddiy madaniyati tasdiqlaydi. O'rta Osiyoda bunday zona Sirdaryo vodiysi, ayniqsa uning o'rta oqimi hududida bo'lgan. O'rta Osiyo iqtisodiy va madaniy tiplarining o'zaro ta'siri eramizning I-mingyilligida ham davom etgan. Biroq, bu davrga kelib mintaqaning etnik xaritasi ancha murakkablashdi: IV asr oxirida. Mil. avv. Yunonlar va makedoniyaliklar bu erga miloddan avvalgi I-asrda kirib kelgan. Miloddan avvalgi Yuechji bu yerga joylasha boshladi. Yangi etnik guruhlarining paydo bo'lishi ham e'tibordan chetda qolmadi. Resurslar uchun kurash kuchaydi, mulk va boyliklarni qayta taqsimlash yuz berdi. Bu kurashda kuchlilar g'alaba qozondi, mag'lub bo'lganlar nafaqat resurslardan, balki ko'pincha etnik o'ziga xoslikni ham yo'qotdi: etnik guruhlar, madaniyatlar va dinlarning aralashmasi mavjud edi. Bu davrda ta'sir ko'rsatgan O'rta Osiyo xalqlari qatoriga so'g'diylarni ham kiritish lozim. 329-327 yillarda Aleksandr Makedonskiy qo'shini ushlab turdi. mahalliy aholining haqiqiy genotsidi: aholi punktlari aholisini qirg'in qilish va qirg'in qilish amalga oshirildi, har qanday norozilik shafqatsizlarcha bostirildi, resurslar talon-taroj qilindi. Aynan o'sha paytda so'g'dlarning sharqqa - Sirdaryo chegarasidan tashqariga va Yetisuvga ko'chishi boshlandi. Ko'chmanchi qabilalar hududida yangi sug'd manzilgohlari paydo bo'ladi. Mingyillik boshi "xalqlarning buyuk ko'chishi"ni kutgan, migratsiya jarayonlarining kuchayishi bilan kechgan murakkab davr bo'ldi. V-VI asrlardan boshlab. Markaziy Osiyoga turli turkiy qabilalar kirib kela boshladi; Til va madaniyat jihatidan qishloq xo'jaligi aholisiga yaqin bo'lgan saklar va massagetlar o'rnini chet el tilida so'zlashuvchi ko'chmanchilar egallagan. Endi farq nafaqat boshqaruv shaklida, balki irqiy tipda ham edi.

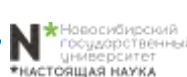

Ko'chmanchi chorvadorlar yaylovlarni doimiy ravishda kengaytirishga muhtoj, qabilalar yangi yaylovlarni izlab o'z podalari ortidan ko'chib o'tishadi, ikkinchisi ko'pincha nizolar va nizolar mavzusiga aylanadi. Yangi yaylovlarga ega bo'lish istagi, boylik va boshqa omillar chorvachilik muhitida katta migratsiyaga sabab bo'ldi, ko'chmanchi vohalarning tubiga kirib borishdi. VI asrda turkiy qabilalar Sirdaryo sohillariga yetib borib, O'rta Sirdaryo havzasining salmoqli qismini o'z davlati – Turk xoqonligi tarkibiga kiritdilar. Aholi migratsiyasi millatlararo muloqot imkoniyatlarining keskin oshishiga olib keldi. O'z navbatida, bu davrda so'g'dlar va O'rta Osiyoning boshqa o'troq xalqlari vakillarining sharqqa, Markaziy Osiyo qo'liga kirib borishi kuzatiladi. Buyuk Ipak yo'li yo'llari bo'ylab so'g'diylarning savdo posyolkalari va punktlari vujudga kelgan. So'g'd mustamlakachilik faoliyati Uzoq Sharqqa ham yetib bordi. Milodiy ming yildagi eng katta madaniy integratsiya hodisasi Buyuk Ipak yo'li edi. Ushbu xalqaro savdo yo'li faqat integratsiya tendentsiyasi ustun bo'lgan sharoitda, mamlakatlar va xalqlarning o'zaro chambarchas bog'liqligi, ularning barcha yutuqlarini o'zaro manfaatli almashish istagi birinchi o'ringa qo'yilgandagina faoliyat ko'rsatishi mumkin edi. Buyuk Ipak yo'li yo'llari bo'ylab o'z savdo nuqtalari va mustamlakalarini, asosiy savdo shaharlarida alohida kvartallarni tashkil etgan va yot etnik muhit bilan ko'p qirrali aloqalarni mustahkamlashdan manfaatdor bo'lgan so'g'dliklar katta integratsiya salohiyatiga ega edilar. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, integratsiya jarayonlari oqimi uchun turli xillik, o'ziga xoslik, o'zaro ta'sir qiluvchi sub'ektlarning ichki qiymati zarur. Bularning barchasi Buyuk Ipak yo'li bo'ylab so'g'dlar va boshqa etnik jamoalarning ko'p qirrali munosabatlarida mavjud edi. Bularning barchasi bilan shuni esda tutish kerakki, savdo barcha integratsiya jarayonlarining rivojlanishida muhim omil bo'lgan. Umumiy tarix va madaniy an'analar bu sohadagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Mintaqadagi so'g'd diasporasi Buyuk ipak yo'lining butun uzunligi bo'ylab millatlararo integratsiyaga asos bo'ldi. Buyuk Ipak yo'li makonidagi integratsiya jarayonlari hech qachon to'xtamagan, balki o'z mantig'i va motiviga mos ravishda davom etdi.

Buyuk Ipak yo'li hodisasi tadqiqotchilar e'tiborini tortadi: savdo va madaniy aloqalar tarixini aks ettiruvchi ko'plab asarlar nashr etilgan, shu bilan birga jamoalararo munosabatlar, nafaqat so'g'dlar va turklar o'rtasidagi munosabatlar Buyuk Ipak yo'lida to'qnash kelgan barcha etnik guruhlar hali yetarlicha o'rganilmagan.

Arablarning O'rta Osiyoga kirib kelishi nisbatan uzoq tarixiy davrni o'z ichiga olgan bo'lib, uning oqibatlari avvalgi chet el kirib kelganidan ancha chuqurroq bo'lib chiqdi. Arablar nafaqat yangi etnik elementni kiritdilar, balki Markaziy Osiyoda yangi din – islomning qaror topishi boshlandi. Bu voqea mintaqaning keyingi butun tarixida o'z aksini topdi. Arablarning kirib kelishi va yangi dinning o'rnatilishi diniy mansublik va e'tiqodga asoslangan yangi o'zlikni shakllantirishning boshlanishini ko'rsatdi. Bu aholining oldingi iqtisodiy jihatdan o'troq va ko'chmanchi bo'linishi va etnik tafovutlar bilan bir qatorda, yangi bo'linish chizig'i: musulmon - butparastlik paydo bo'lishiga olib keldi.

Oxirgi o'rta asrlar davri, an'anaviy marksistik formatsion davrlashtirishga ko'ra, O'rta Osiyo xalqlari uchun haqiqiy "turg'unlik" bo'ldi. XVII asrgacha Markaziy Osiyoning deyarli butun hududi o'troq va ko'chmanchi aholisi bo'lgan bir necha ketma-ket yoki birga yashayotgan davlat birlashmalari: Somoniylar, G'aznaviylar, Qoraxoniylar, Saljuqiylar tarkibiga birlashgan, Xorazmshohlar, Chag'atoy ulusi, Temur va Temuriylar, Shayboniylar va Ashtarxoniylar. Bizni qiziqtirgan holda, davrning eng yirik voqeasi XVI asr boshlarida Dashtiqipchoq o'zbek qabilalari hukmdorlari sulolasi Shayboniylar tomonidan O'rta Osiyoni bosib olishi bo'ldi. Faqat yuqoridagi sulolalarning oxirgisi — Ashtarxoniylar (Joniylar) sulolasi hukmronligi davrida parchalanish boshlanadi: Buxoro, Xiva va Qo'qon xonliklari yagona davlat o'rnida paydo bo'ladi, ularning har

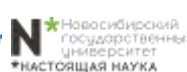

birining aholisi ko'p millatli edi. Bu davrning o'ziga xos xususiyati feodal ichki nizolar edi. Xonliklar o'zaro muttasil urushlar olib borganlar, bu esa mamlakat iqtisodiyoti va aholi ahvoliga og'ir ta'sir qilgan. Urushlar hokimiyat va boylik uchun kurashning natijasi edi, lekin etnik nizolarning aksi emas.

XIX-asrning ikkinchi yarmini Markaziy Osiyoda millatlararo munosabatlarning rivojlanishidagi yangi bosqich deyish mumkin. Geosiyosiy "Buyuk o'yin" natijasida Markaziy Osiyo Rossiya imperiyasining manfaatlari va ta'siri zonasiga tushib qoldi. Markaziy Osiyoning Rossiya imperiyasining bosib olinishi bo'linish chizig'ini yana o'zgartirdi: asta-sekin mintaqada rus mustamlaka ma'muriyati, amaldorlar va harbiylar, tadbirkorlar, ishchilar va ko'chirilgan dehqonlar timsolida yevropalik aholi paydo bo'ldi.

Yangi kelganlarning ko'p qismini etnik ruslar tashkil etgan bo'lsa-da, ular orasida boshqa xalqlarning ko'plab vakillari bor edi - ukrainlar, tatarlar, yahudiylar, belaruslar va boshqalar. Ko'chirish siyosati ham faol olib borildi. Birgina narsa – Rossiyadan kelgan dehqonlar uchun yerning o'tkazilishi – masalaning boshqa jihatlarini hisobga olmaganda, mahalliy va begona aholi o'rtasidagi munosabatlarda keskinlik manbai bo'lishi mumkin edi. Biz uchun mintaqaning etnik xaritasini o'zgartirib, bu erda vakillik qilayotgan xalqlar sonining keskin ko'payishini qayd etish muhimdir. Markaziy Osiyoda ko'p millatlilik hukmron bo'lgan voqelikda diniy o'ziga xoslik muhim rol o'ynadi. Buxoro amirligi, Qo'qon xonligi yoki Turkiston general-gubernatorligi aholisi o'zlarini musulmonlar deb ko'rsatgan. Bu pozitsiya mahalliy aholi va boshqa xalqlarning o'z-o'zini anglashida muhim o'rin tutgan.

Sovet davlatining yangi milliy siyosatining amalga oshirilishi SSSR tarkibida yangi davlat tuzilmalari - milliy respublikalar paydo bo'lishiga olib keldi. Ularning asosiy aholisi etnonimi nomi bilan atalgan ana shu respublikalarda milliy davlat va milliy o'z-o'zini ongni shakllantirish jarayonlari boshlanadi. Har bir respublikada mahalliy tillarda gazeta va jurnallar chiqarildi, milliy maktablar, madaniy-ma'rifiy muassasalar va boshqalar qurildi. Bo'layotgan voqealarga mos ravishda Markaziy Osiyoda yashovchi xalqlarning yangi millatlararo munosabatlari ham vujudga keldi. O'ziga xoslik tizimi va o'zaro bog'liqligi SSSR tarkibida yangi davlat tuzilmalari doirasida shakllandi. SSSRning milliy siyosatni yuritish va millatlararo munosabatlarni tartibga solish borasidagi deyarli 70 yillik tajribasi (1922-1991) fanda yetarlicha yoritilgan. Markaziy Osiyodagi millatlararo munosabatlarga kelsak, ularni sovet davrida o'rganish jadal kechgan bo'lsa-da, kuchli mafkuraviy tazyiq ostida bo'lganligi sababli tadqiqotlar biryoqlama edi. Ko'pgina o'tkir masalalar chetlab o'tildi, ko'pincha millatlararo muammolar hal qilinmadi, lekin jim bo'lib, yashirildi. Natijada, ma'lumki, 1980-yillarning oxiridagi SSSR iqtisodiyotining inqiroz holati millatlararo munosabatlar holatiga kuchli ta'sir ko'rsatdi: Qozog'iston, Boltiqbo'yi va Zakavkazda millatlararo va etnik nizolar bo'ldi. Millatlararo munosabatlarning keskinlashuvi mintaqamizni ham chetlab o'tmadi (Isfaradagi millatlararo nizolar, "Farg'ona voqealari" va hokazo). Bu voqealar ko'p millatli Sovet Ittifoqining milliy davlatlarga parchalanishining xabarchisi bo'ldi. 1991-yilda SSSR parchalanib, sobiq SSSR tarkibidagi milliy respublikalar suverenitetni qo'lga kiritgach, millatlararo munosabatlarning ko'plab "og'riqli" masalalari fosh etildi va keskin keskinlashdi. Markaziy Osiyoda suveren respublikalarning paydo bo'lishi nafaqat mintaqaning siyosiy manzarasini o'zgartiribgina qolmay, balki millatlararo munosabatlarning tabiatiga ham ta'sir ko'rsatdi: yangi sharoitda etnik nizolar davlatlararo darajaga o'tish, bu, albatta, mintaqadagi davlatlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qiladi. Resurslar tanqisligi sharoitida ularga egalik qilish uchun kurash kuchaydi. Shu munosabat bilan nizolarning oldini olish, keskinlikni bartaraf etish va millatlararo nizolarning oldini olish bo'yicha faol profilaktika choralarini ko'rish muhim masala hisoblanadi. To'qnashuvlarning viloyat aholisi hayotiga salbiy ta'siri shubhasizdir. Markaziy

Osiyoda mintaqaviy xavfsizlik muammosini millatlararo mojarolarga e'tibor va e'tiborsiz holda hal etib bo'lmaydi. Aynan shuning uchun ham millatlararo munosabatlar muammolarini o'rganish, chegara hodisalarini hal qilish, resurslarni taqsimlash sohasidagi tadqiqotlar va shunga o'xshashlar zamonaviy siyosatshunoslik uchun dolzarb bo'lib qolmoqda. Markaziy Osiyoning uch ming yillik etnik xaritasining shakllanish tarixi har bir alohida tarixiy davrda millatlararo munosabatlarning shakllanish jarayoni va ularning xususiyatlarini ko'rsatadi.

Muammoni o'rganishda konfliktli vaziyatlarni hal qilishning an'anaviy usullariga alohida e'tibor qaratish lozim. Markaziy Osiyo hududida turli etnik guruhlarining ko'p asrlik birga yashashi, ularning rang-barang munosabatlari muammoni o'rganish uchun boy material beradi. Jamiyatda har doim ichki va tashqi kuchlar mavjud bo'lib, millatlararo munosabatlar va millatlararo ziddiyatlardan o'z siyosiy maqsadlariga erishish uchun foydalanish, turli millat va aholi guruhlari vakillarini bir-biriga qarshi turg'izish. Xalqlar o'rtasidagi munosabatlar tarixini, ularning bag'rikenglik va o'tmishdagi ko'plab ziddiyatli vaziyatlarni ijobiy hal etish bo'yicha katta tajribasini o'rganish va uni zamonaviy voqelikni hisobga olgan holda qo'llash Markaziy Osiyodagi zamonaviy millatlararo munosabatlarda dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Авеста. Извлечения/Хрестоматия по истории Древнего Востока. – М.: Наука, 1989.
- 2.Буряков Ю.Ф. Связи Средней Сырдарьи в древности /Этнические процессы в древней Средней Азии. – Ташкент, 1986
3. Бушков В. Межэтнические конфликты в Средней Азии.- М., 1993
- Аскарлов А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. – Тошкент: ЎзР ФА ШИ, 2014; Аскарлов А. История происхождения узбекского народа. – Ташкент: “Узбекистан”, 2018;
5. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Книга 1. - Душанбе: Ирфон, 1989.
6. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Книга 2. - Душанбе: Ирфон, 1989.
- Шайдуллаев Ш. Ўзбекистон худудида давлатчиликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари . – Б. 170.
8. Камолов Х. История вторжения кочевых племён Дашт-и Кипчака в Среднюю Азию (XVI в.). АДД. – Душанбе, 2007
9. Караев О. История Караханидского каганата. – Фрунзе, 1983.
10. Касымов Образование русских кварталов в Уратюбе и Худжанде/ Материалы по истории городов Таджикистана. – Душабе: Дониш, 1975.
11. Масов Р.М. История «топорного разделения». – Душанбе, 1989.
12. Масов Р.М. Таджики: история национальной трагедии. – Душанбе: Ирфон, 2008.
13. Мирбабаев А., Махмудов О. Худжанд – по пути исторического прогресса. – Худжанд, 2010
14. Мирбабаева Т. Вклад Согда и согдийцев на Великом шелковом пути. АКД. - Худжанд, 2005.
- Ртвеладзе Э.В., Саидов А.Х., Абдуллеев Е.В. Қадимги Ўзбекистон цивилизацияси: давлатчилик ва ҳуқуқ тарихидан лавҳалар. – Тошкент: Адолат, 2001;
16. Негматов Н.Н. Основные этапы этногенеза тюркских народов (к постановке проблемы) /Материалы конференции, посвященной 2500- летию Мерва. – Ашхабад, 2003
17. Рахимов Н.Т. О некоторых аспектах межэтнической интеграции в V-VIII вв. (Опыт согдийско-тюркского синтеза)/ Центральноазиатские гуманитарные исследования, вып. 6. -Худжанд, 2005.

